

BİLİMSEL DERGİLERDE DANIŞMANLIK SİSTEMİ

Türk Geriatri Dergisi Deneyimi

Dilek ASLAN, Sercan ÖZYURT, Orhan YILMAZ, Yeşim GÖKÇE KUTSAL

“Hiç kimseye hiçbir şey öğretemeyeceğimi,
ancak içinde öğrenebilecekleri bir ortam sağlayabileceğimi biliyorum”

Carl Rogers-1965

Giriş

Uluslararası Tıbbi Dergi Editörleri Komitesi tarafından tanımlandığı şekliyle danışmanlık (*akran danışmanlığı-peer review*); bilimsel bir dergiye yayınlanmak üzere iletilmiş olan yazıların editörler kurulu üyeleri dışındaki “uzman”lar tarafından yansız, bağımsız, kritik düşünme ve inceleme süreçlerini içeren bir yaklaşımla değerlendirilmesidir (1).

Bilimsel dergilerde danışmanlık sistemi yayıncılık açısından önemli bir aşamadır (2). Aynı zamanda bilimsel yazının ve dolayısıyla derginin, ilgili bilim alanının ve literatürün niteliğini geliştiren anlamlı bir süreç olarak da değerlendirilmelidir (1,3). Bu sistem sayesinde dergi için “en iyi / en nitelikli” yayınların seçilmesi de söz konusudur (4).

Danışmanlık Sistemi

Kimi kaynaklara göre danışmanlık sisteminin tarihçesi “yavaş” ve “kaotik” olarak değerlendirilmektedir. Deyim yerindeyse sistemin “oturması” yirminci yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşmiştir. Bu dönemden sonra, günümüze gelindiğinde, biyo-tıp alanında çalışan pek çok bilim insanı artık danışmanlık sisteminin bir gereklilik olduğunu kabul etmektedirler (5, 6).

Söz konusu olan sistemde değerlendirecilere “danışman” adı verilir ve bu kişilerin derginin / makalenin içeriği konusunda uzman olmasının yanı sıra bilimsel araştırmaların her adımına dair bilgi ve becerilerinin bulunması da önem taşımaktadır. Danışmanlar bir ölçüde editöre ve editoriyal sisteme “yardım” eden en önemli bileşen olarak da kabul edilebilir (7).

Danışmanların yaptıkları değerlendirmelerin ve geribildirimlerinin değerlendirilen makalenin okuyucu tarafından anlaşılabilirliğini artırmaya katkı sağladığı da ifade edilmektedir (8).

Prof. Dr. Dilek ASLAN, Uz. Dr. Sercan ÖZYURT,
Doç. Dr. Orhan YILMAZ, Prof. Dr. Yeşim GÖKÇE KUTSAL
Türk Geriatri Dergisi Editörler Kurulu Üyeleri - ANKARA

• www.turkgeriatri.org • www.geriatri.dergisi.org • editor@geriatri.dergisi.org

Bilimsel dergilerin danışmanlık sistemleri çoğunlukla birbirine benzemektedir. Aralarında çok az farklılıklar bulunur (8). Bu farklılıklar da çoğunlukla derginin yayın politikasına, özelliğine, hedef kitlesine, amacına, vb. göre oluşabilir.

İyi Danışmanın Tanımı

Danışmanlar yazarlara değil, editörlere önerilerde bulunurlar, editörler danışman önerilerini tamamen veya kısmen kullanmakta özgürdürler. Bilimsel danışmanların sahip olması beklenen bazı özellikler aşağıda yer almaktadır:

1. Değerlendirilecek makale/araştırma konusunda uzman olmalıdır.
2. Araştırma tiplerini iyi bilerek makale kapsamında yapılan araştırmanın teknik açıdan uygun olup olmadığını değerlendirmelidir.
3. İstatistiksel yöntemlere hakim olmalıdır, makale içinde kullanılan yöntemlerin uygunluğunu değerlendirebilir.
4. Herhangi bir çıkar çakışması olmamalıdır.
5. Etik açısından evrensel kabulleri içselleştirmiş olmalıdır. Değerlendirme sürecinin her aşamasında içselleştirdiği bu yaklaşım ve kabulleri "kullanmalıdır". Etik açısından bir ihlalle karşılaştığında mutlaka rapor etmelidir (6).
6. Kendisine değerlendirme için gönderilen makaleleri istenilen süre ve derginin öngördüğü kurallar içerisinde değerlendirmelidir.
7. Değerlendirme yaparken yan tutmamalıdır.
8. Makalenin kendi uzmanlık alanında olmadığını düşündüğünde açıklıkla "değerlendirme yapamayacağını" ifade edebilmelidir.
9. Değerlendirme yaparken temel amaçları arasında makalenin gelişimine katkı sunmak olmalıdır. Bu amaçla paralel biçimde değerlendirme sürecinde kullandığı dilin de geliştirici, özendirici, yüreklendirici olması beklenir.
10. Danışman, değerlendirme yaptığı makale ile ilgili olarak geribildirimlerini açık, şeffaf, yan tutmadan, geliştirmeye özen gösteren bir üslupla vermelidir. Geribildirim süresi derginin kendisine belirttiği sınırlar içinde olmalıdır.
11. Editörler akran danışmanların görüşlerinde etkilenmektedirler. Dolayısıyla, danışmanların bu bilgiyi bilerek değerlendirmelerini yapabilmeleri önemlidir (4,7,9,10).
12. Danışmanın dürüst olması gerektiğine dair öneriler de bulunmaktadır (7).

Danışmanlık Sistemi Açısından Türk Geriatri Dergisi Deneyimi

Türk Geriatri Dergisi'nin hedef kitlesi yaşlı sağlığına katkı sunan ilgili tüm uzmanlık dallarına mensup hekimlerden, birinci basamak hekimlerinden ve sağlık profesyonellerinden oluşmaktadır. Bu bağlamda multidisipliner tüm dergilerde olduğu gibi; Türk Geriatri Dergisi'nde de danışmanlar geriatri ve klinik gerontolojiye ilgi duyan ve emek veren akademisyenler ve konularında uzman kişiler arasından seçilmektedir.

Bilimsel dergilerin danışmanlık sistemleri arasındaki benzerliğin farkında olarak; yayın yaşamına 1998 yılında başlayan ve halen Science Citation Index Expanded, Social Science Citation Index, Journal Citation Reports/Science Edition, Journal Citation Reports/Social Sciences Edition, Index Copernicus Master List, EMBASE, SCOPUS, ELSEVIER, EBSCO, TÜBİTAK - ULAKBİM "TÜRK TIP DİZİNİ" , Türk Medline ve Türkiye Atif Dizini kapsamında yer alan Türk Geriatri Dergisi deneyimi üzerinden bazı değerlendirmeler aşağıda sunulmaktadır.

Sisteme ilişkin akış

- ✓ 1998 yılından bu yana sağlık alanına bilimsel katkı sunmaya çalışan Türk Geriatri Dergisi'nin 2012 yılı itibarıyla 43 uluslararası, 86 ulusal danışmanı bulunmaktadır. Bu liste dinamik olup, web tabanlı olarak alanında uzman akademisyenlerin katılımı ile genişlemektedir.
- ✓ Derginin danışmanları derginin yayın politikası ve eş zamanlı olarak da çalışma alanı olan yaşlı sağlığı ve alt alanlarında ulusal ve uluslararası ölçekte çalışan "uzman" bilim insanlarıdır.
- ✓ Danışmanlara önce dergi editörleri tarafından kendilerinden beklenen görevi tanımlayan bir bilgilendirme ile davet iletilmekte, davet iletilen uzmanların kararı olumlu olduğunda danışman olarak görev süresi başlamaktadır. Karar olumsuz ise kısa sürede yeni danışman atanmaktadır. Yazar mağduriyetini önlemek amacı ile; danışmanlara verilen süre en fazla iki ay olarak sınırlandırılmakta, bu kapsamda karar bildirilmeyen makale için danışman ataması iptal edilerek yeni atama yapılmaktadır. Editörler Kurulu tarafından yapılan bu uygulamalarda temel amaç, yazar maduriyetini önlenmesi, on line işlemlere hız kazandırılması ve işlerliğin artırılmasıdır.
- ✓ Danışmanlara sistem üzerinden gönderilen standart değerlendirme formlarına ek olarak bağımsız olarak doldurabilecekleri ve (editör süzgecinden geçerek) yazarlara gönderebilecekleri eleştiri / öneri yazıları için de olanak sağlanmaktadır.
- ✓ Danışman olarak sistemde yer alan uzmanlar görevlerini tamamen gönüllülük felsefesi ile yürütmektedirler.
- ✓ Bir makale danışmana değerlendirmek amacıyla gönderildiğinde ilk basamak olarak "değerlendirme yapıp yapamayacağına ilişkin kararı beklenir, karar olumlu olduğunda ise değerlendirme süresi, değerlendirme kriterleri, vb. bilgiler iletilir. Danışman tarafından verilen kararın "olumsuz" olması da muhtemeldir. Danışman davet gönderilen makale ile ilgili olarak "çıkar çakışması" olması halinde, makalenin uzmanlık alanına girmemesi durumunda, ya da belirtilen süre içinde zaman ayıramayacağı gibi nedenlere bağlı olarak "olumsuz" yanıt verebilir. Bazı dergilerde bu gibi durumlarda danışmanlar başka danışmanları önerebilmektedirler (6). Bu aşamaların tamamı "online" olarak yürütülmektedir.
- ✓ Danışmanlar kendilerine iletilen makalelerin ilgi/çalışma alanlarıyla örtüşmediğini düşündüklerinde bu görüşlerini editörlere iletirler ve editörler tarafından makale için danışman değişikliği yapılır.
- ✓ Her bir makale en az 2 danışman tarafından değerlendirilir. Editör, gereksinim duyduğunda 3., 4. danışmanların görüşlerine ve gereği halinde biyoistatistik ve etik danışmanlarının görüşlerine de başvurabilir.
- ✓ Editör, danışmanların görüşlerinden yararlanarak makalenin yayınlanmaya uygun olup olmadığına dair kararını verir. Makaleyi kabul onayı verebilir, düzeltme isteyebilir, makale için "red" kararı verebilir. Her koşulda editör yazarlara açıklayıcı bir yazı yazmak durumundadır. Bu aşamada temel amaç yayınlanma potansiyeli olan makaleler için araştırmacılara ve yazarlara makalelerini iyileştirmek ve geliştirmek için olanak sunmak ve katkıda bulunmaktır. Kararını bildirmek için editör danışmanlardan aldığı geribildirimlere ve görüşlere çok büyük gereksinim duyar. Dolayısıyla danışmanların yazdıkları görüşler oldukça belirleyici ve yönlendiricidir.
- ✓ Derginin yayınlandığı yılın son sayısı olan Aralık sayısında o yıl görev yapmış olan tüm danışmanlara ismen "teşekkür" yazısı yazılır ve ayrıca toplu liste her yılın son sayısında resmi "editörden" yazısı kapsamında teşekkür başlığı altında yer alır.
- ✓ Bir danışman dergide görevini sürdürmek istemediğini belirttiği takdirde danışmanlık sisteminden çıkarılır.

Deneyimlere dayanarak görüşler ve öneriler

Türk Geriatri Dergisi danışmanlık sistemi deneyimine dayanarak bazı görüşler ve öneriler aşağıda sıralanmıştır:

- ✓ Danışmanlarımız, dergimiz için çalışan profesyoneller değildirler. Hepsi mesleki yaşamlarına devam etmekte, danışmanlık görevini ise aktif akademik ve mesleki çalışmalarının yanında ek olarak yapmaktadırlar ve doğal olarak zamanları değerlidir. Bu nedenle dergimize gelen yazılar danışmanlara gönderilmeden önce ciddi bir editorial süzgeçten geçirilirler;
 - Gelen yazıların, dergi yazım kurallarına uygunluğu titizlikle incelenir. Hemen tüm yazılar yazara en az bir, çoğu kez 2-3 kez geri gönderilerek biçimsel anlamda bilimsel bir yazı için gerekli şekle ve dergi yazım kurallarına uyumlulukları sağlanır (En basit örneği ile: "Türkçe Öz" bölümünün yazının bütününe yansıtacak "Giriş", "Gereç ve Yöntem", "Bulgular" ve "Sonuç" bölümleri belirtilerek yapılandırılmış "structured" olmaları sağlanır).
 - Derginin yayın politikasında belirtilen geriatri ve klinik gerontoloji alanına girmeyen yazılar, danışmanlara gönderilmezler. Bu yazılar ön editorial inceleme aşamasında (derginin ve hedef kitesinin ilgi alanına girmediği belirtilerek) konu ile ilgili başka bir dergiye baş vurmaları önerisi ile yazara geri gönderilir.
 - Ülkemizin genel bilimsel çıtasının bir yansıması olarak, pek çok ulusal dergide olduğu gibi; dergimize gönderilen bazı makaleler bilimsel kaygı ile yazılmış (yapılmış) çalışmalardan ziyade akademik yükselme kriterlerine uyum sağlamaya yönelik yazılardır. Bu konularda literatürde pek çok çalışma söz konusu ise, alanda yeni bir gelişmeye ışık tutmayacak ve sonuçları klinik uygulamalara yansıtılamayacak ise, bu tür yazılar, daha en baştan editörial ön inceleme sonucunda zaman kaybetmeden yazara geri gönderilir.
 - Tüm kaynaklar incelenir (aslında bu bir danışmanlık işidir, ancak yoğun tempoları nedeniyle danışmanlarımız çoğu kez kaynaklara gereken özeni gösteremezler). Yazı içinde kullanılıp kullanılmadığı kontrol edilir, erişilemeyen kaynaklar, danışmanlı dergilerden alınmamış kaynaklar, yanlış, eksik yazılmış kaynaklar, ulaşılamayan kaynaklar yazara düzelmesi için geri gönderilir. Danışmana gönderilen makalede kaynakların tümünün yazı içinde kullanılmış olması ve erişilebilir olması sağlanır. Danışmanlar sadece bu kaynağın bilimsel ve doğru yerde kullanılıp kullanılmadığını denetlerler.
- ✓ Danışmanların alanlarında deneyimli ve uzman olması son derece yararlıdır.
- ✓ Yaşlı sağlığı alanında çalışan ve konu ile ilgili bilimsel araştırmaları / yayınları olan danışman sayısının artması bu alandaki yayınların gelişimine katkı sağlayacaktır.
- ✓ Danışmanların görüşlerinde uyum olduğunda editörler daha kolay karar vermektedirler. Danışmanlar arasında karar açısından fark / ayrışma olduğunda editör açısından "zor" süreç başlamaktadır. Bu gibi durumlarda 3. ve 4. danışmanlar devreye girmektedirler. Zaman zaman bu nedenle makalenin değerlendirme süresi uzayabilmektedir.
- ✓ Danışmanlar kendilerine belirtilen süreyi aşan bir zaman diliminde değerlendirme yaptıklarında veya makaleyi değerlendirmediklerinde tüm süreç aksayabilmekte ve özellikle yazarların bu konudaki beklentileri "karşılıksız" kalabilmektedir. Bu durum belirli bir istikrar ve düzen içinde çalışan dergiye duyulan güvenin sarsılmasına yol açabilir ve itibarını zedeleyebilir.
- ✓ Danışmanların kullandıkları dil ve ifadeler yıkıcı değil, yapıcı olmalı, yayınlanma potansiyeli olan makalenin geliştirilmesine katkı sunmalıdır.

- ✓ Yayınlanma olasılığı olmayan makaleler için de zaman kaybı olmadan hızla görüş bildirilmesi tüm süreci rahatlatacaktır.
- ✓ Danışmanların epidemiyoloji ve istatistik bilgileri yeterli olduğunda özellikle özgün araştırma makalelerin değerlendirme süreleri makul çerçevede kalmaktadır. Bununla birlikte "konu uzmanlığı kimliği" ile "araştırma yöntem bilimi bilgileri" birbirini bütünlendirmektedir. Derginin niteliği açısından bu özellikteki danışmanların sayıca artması değerlidir.
- ✓ İngilizce açısından "yeterli" olan danışmanların uzman kimliklerini dergiye iletilen İngilizce makaleler için kullanabilmeleri son derece değerlidir. Ancak dil açısından bir eksiklik olduğunda danışman bilimsel yeterliliğini makaleye yansıtamamaktadır.
- ✓ Makalelerde mutlaka olması gereken üç dokümanın (Ethics Committee approval document-*Etik kurul onay belgesi*, Informed consent-*Bilgilendirilmiş onam*, Copyright transfer form-*Telif hakkı devir formu*) ilk aşamada hazır olması ve makale yazılırken dil yönünden yazarların gerekli desteği almış olmaları değerlendirme sürecine hızla başlanabilmesine olanak sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

1. *Uniform Requirements for Manuscripts Submitted to Biomedical Journals: Ethical Considerations in the Conduct and Reporting of Research: Peer Review*. Available at: http://www.icmje.org/ethical_3peer.html (erişim: 01 Aralık 2012)
2. Bunner C, Larson EL. *Assessing the quality of the peer review process: Author and editorial board member perspectives*. *Am J Infect Control*. 2012 Oct;40(8):701-4. doi: 10.1016/j.ajic.2012.05.012.
3. Gasparyan AY, Kitas GD. *Best peer reviewers and the quality of peer review in biomedical journals*. *Croat Med J*. 2012 Aug;53(4):386-9.
4. Jackson JL, Srinivasan M, Rea J, Fletcher KE, Kravitz RL. *The validity of peer review in a general medicine journal*. *PLoS One*. 2011;6(7):e22475. Epub 2011 Jul 25.
5. Benos DJ, Bashari E, Chaves JM, Gaggar A, Kapoor N, LaFrance M, et al. *The ups and downs of peer review*. *Advan. Physiol. Edu*. 2007;31:145-152.
6. Triaridis S, Kyrgidis A. *Peer review and journal impact factor: the two pillars of contemporary medical publishing Hippokratia 2010 December; 14(Suppl 1): 5-12*.
7. Einarson TR, Koren G. *To accept or reject? A guide to peer reviewing of medical journal papers*. *J Popul Ther Clin Pharmacol*. 2012;19(2):e328-33. Epub 2012 Aug 10.
8. Michael L. Voight, Barbara J. Hoogenboom. *Publishing your work in a journal: understanding the peer review process*. *Int J Sports Phys Ther*. 2012 October; 7(5): 452-460
9. Jeffrey L. Jackson, Malathi Srinivasan, Joanna Rea, Kathlyn E. Fletcher, and Richard L. Kravitz. *The Validity of Peer Review in a General Medicine Journal PLoS One*. 2011; 6(7): e22475. Published online 2011 July 25. doi: 10.1371/journal.pone.0022475
10. Simera I, Moher D, Hirst A, Hoey J, Schulz KF, Altman DG. *Transparent and accurate reporting increases reliability, utility, and impact of your research: reporting guidelines and the EQUATOR Network*. *BMC Med* 2010 Apr 26; 8:24.